

พุทธลีลา

ผู้แต่ง : ธรรมปราณี
ISBN : 974 - 91056 - 8 - 0
พิมพ์ครั้งที่ ๓ : ตุลาคม ๒๕๔๖
จำนวนพิมพ์ : ๓,๐๐๐ เล่ม
บรรณาธิการและประสานงาน : พจนารถ สุพรรณกุล
ศิลปกรรม : วิโรจน์ สายดนตรี
จัดรูปเล่ม : รัชณี รอดทอง

ข้อมูลบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ธรรมปราณี

พุทธลีลา - กรุงเทพฯ : ศิลปสยามบรรณรักษ์และการพิมพ์,

2546.

120 หน้า

1. พระพุทธเจ้า ชื่อเรื่อง.

294.3092

ISBN 974-91056-8-0

ดำเนินการผลิต :

บริษัท ศิลปสยามบรรณรักษ์และการพิมพ์ จำกัด
๔๔ หมู่ ๑ ซ.เพชรเกษม ๖๔ ด.เลียบคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ
แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร
โทร. ๐-๒๕๔๔-๓๓๕๑-๔ โทรสาร. ๐-๒๕๔๔-๐๐๗๘

คำนำ

หนังสือ “พุทธลีลา” นี้ คณะนักศึกษาพระไตรปิฎกศึกษา รุ่นที่ ๑ ได้ร่วมกันจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อต้นปี ๒๕๔๖ โดยที่เห็นว่าหนังสือเรื่องนี้เป็นเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่า โดยเฉพาะในด้านความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง เกี่ยวกับพระพุทธรจวิทยาวัตรของพระบรมศาสดา หลังจากหนังสือนี้พิมพ์เผยแพร่ได้ไม่นานก็หมดลง และมีผู้แสดงความประสงค์อยากได้อีกจำนวนมาก “โครงการพุทธศาสนศึกษาและเผยแพร่พุทธธรรมนำชีวิต เพื่อความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์” จึงได้รวบรวมทุนทรัพย์จัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง นับเป็นการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒

จึงหวังว่าหนังสือนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านและผู้สนใจทั่วไป สมตามเจตจำนงของผู้ร่วมบริจาคทุนในการจัดพิมพ์ และเป็นปัจจัยเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องกว้างขวางยิ่งๆ ขึ้นไป

โครงการพุทธศาสนศึกษา
และเผยแพร่พุทธธรรมนำชีวิตฯ

สารบัญ

ความนำ	๑
กิจวัตรประจำวันของพระพุทธเจ้า	๓
การเสด็จจาริกของพระพุทธเจ้า	๑๕
พระบุคลิภาพของพระพุทธเจ้า	๒๗
หลักการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า	๔๓
พระพุทธองค์ทรงมีท่าทีต่อลัทธิศาสนาอื่นอย่างไร	๖๑
การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า (๑)	๘๕
การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า (๒)	๙๓

ความน่า

๒๗

ระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้
พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ อันเป็น
เหตุให้ทรงประกาศพระองค์ว่าทรงเป็น พุทธะ หรือ
ที่ชาวพุทธในเมืองไทยเรียกกันทั่วไปว่า พระพุทธเจ้า
เมื่อวันเพ็ญเดือนหก ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี หลัง
จากตรัสรู้แล้ว ได้ ๗ สัปดาห์ ก็ทรงเริ่มปฏิบัติพุทธกิจ
หรือทรงเริ่มทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า คือประกาศ
พระพุทธศาสนา สั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยเสด็จจาก
สถานที่ตรัสรู้ คือพุทธคยา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม
ในเช้าวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ คือวันเพ็ญกลาง
เดือน ๘ เป็นระยะทาง ๑๘ โยชน์ ไปยังป่าอิสิปตนม
ฤคทายวัน เพื่อแสดงธรรมโปรดคณะนักบวช
ห้ารูปที่เรียกว่า เบญจวัคคีย์ นับเป็นการเริ่มต้น
การปฏิบัติหน้าที่ในฐานะทรงเป็นพระพุทธเจ้าหรือ
ทรงเป็นพระบรมครูของโลก

พระพุทธเจ้าทรงมีลีลา(ซึ่งเรียกในภาษาบาลีว่า พุทธลีลา) ในการทรงปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์ อย่างไร เป็นเรื่องที่น่าพิจารณาศึกษาเป็นอย่างยิ่ง และเป็นเรื่องที่น่าศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดถี่ถ้วน แล้ว ก็น่าจะเป็นประโยชน์ทั้งในแง่ของความรู้และ ในแง่ของการนำไปเป็นแบบอย่างได้ ฉะนั้น ผู้เขียน จึงได้ลองพยายามศึกษาเท่าที่จะสามารถทำได้ และ นำมาเผยแพร่แก่ท่านผู้อ่านเพื่อเป็นการศึกษาร่วมกัน ทั้งอาจจะเป็นการเบิกทางให้ผู้สนใจอื่นๆ ได้ศึกษา วิเคราะห์ต่อไป โดยจะขอเริ่มต้นด้วยลีลาในการทรง ปฏิบัติพระกิจวัตรประจำวันของพระพุทธองค์

การอ้างอิง

หนังสือที่ใช้อ้างอิงคือ พระวินัยและพระสูตร พร้อมทั้ง อรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย การอ้างอิง เช่น ๒๗/๓๓๔ อ่านว่า เล่ม ๒๗ หน้า ๓๓๔

กิจวัตรประจำวันของ พระพุทธรเจ้า

๗ ระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน
ของพระองค์อย่างไรบ้าง ไบรณจารย์
ได้ประพันธ์คาถาไว้เพื่อจำง่าย ดังนี้

ปุพฺพณฺเहे ปินฺนทปาทนฺจ

สายณฺเहे ธมฺมเทสนํ

ปโทเส ภิกฺขุโอราทํ

อตุตฺตรตฺเต เทวปณฺหนํ

ปจฺจุเสว คเต กาเล

ภพฺพาทภพฺเพ วิโลกนํ

แปลความว่า เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต เวลา
เย็นทรงแสดงธรรม เวลาบ่ายคำปรึกษาโอวาทแก่ภิกษุ
เวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา เวลาบ่ายรุ่งทอศ
พระเนตรสัตว์โลก (ว่า) ผู้ใดควรตรัสรู้ ผู้ใดไม่ควรตรัสรู้
คัมภีร์อรรถกถาแสดงพุทธกิจ คือกิจวัตรประจำ

วันของพระพุทธองค์ไว้ ๕ อย่างเช่นกัน แต่เรียกชื่อต่างกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้นคือ

ปุเรภัตตกิจ คือกิจวัตรก่อนเสวยภัตตาหาร

ปัจฉิมภัตตกิจ คือกิจวัตรหลังเสวยภัตตาหาร

บุริมยามกิจ คือกิจวัตรในยามต้น (ของกลางคืน)

มัชฌิมยามกิจ คือกิจวัตรในยามกลาง (ของ

กลางคืน)

ปัจฉิมยามกิจ คือกิจวัตรในยามสุดท้าย (ของ

กลางคืน) (ธ.ช.๑๗/๑๑๓)

พุทธกิจตามที่กล่าวทั้งสองแบบนี้ เรียกชื่อต่างกัน แต่โดยใจความหรือความหมายแล้ว ก็เป็นอันเดียวกัน คัมภีร์อรรถกถาอธิบายไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ว่าจะเสด็จประทับ ณ ที่ใด ย่อมทรงปฏิบัติพุทธกิจหรือกิจวัตรประจำวันของพระองค์ ๕ อย่างดังที่กล่าวนี้เสมอมิได้ขาด

พุทธกิจเหล่านี้มีปรากฏกระจายอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่รายละเอียดส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถา

พุทธกิจในตอนเช้า ซึ่งบางที่เรียกว่าปุเรภัตตกิจ (คือกิจก่อนเสวยภัตตาหาร) ท่านว่าพระพุทธเจ้าทรง

ตื่นบรรทมแต่ย่ำรุ่ง หลังจากทรงชำระพระวรกายเรียบร้อยแล้ว ก็ประทับนั่งเหนืออาสนะภายในพระคันธกุฎี รอเวลาที่จะเสด็จออกบิณฑบาต (ธ.ช.๑๗/๑๑๓) ก่อนที่จะเสด็จออกบิณฑบาตในแต่ละวัน ทรงเข้าผลสมาบัติ แล้วเข้ามหากรุณาสมาบัติ แล้วจึงทรงแผ่พระญาณตรวจดูเวไนยสัตว์นับแต่หน้าพระคันธกุฎีตลอดไปจนถึงขอบจักรวาลเพื่อทอดพระเนตรดูว่าในเช้าวันนั้นมีใครที่ควรแก่การอนุเคราะห์บ้าง ซึ่งตามปกติในเวลารุ่งเช้าของแต่ละวันจะมีผู้คนมารอเฝ้าอยู่หน้าพระคันธกุฎีมากมายเพื่อหาโอกาสกราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์ไปรับบิณฑบาต ณ บ้านเรือนของตน หากวันใดมีบุคคลใดปรากฏในข่ายแห่งพระญาณว่าควรแก่การอนุเคราะห์ และมารออยู่ ณ บริเวณนั้น เมื่อถึงเวลาเสด็จออกบิณฑบาต พระพุทธองค์ก็จะทรงห่มจีวรทรงถือบาตร แล้วทรงเปิดประตูพระคันธกุฎีออกมาแล้วประทานบาตรแก่คนที่ปรากฏในพระญาณนั้น บุคคลผู้นั้นก็จะอุ้มบาตรนำเสด็จพระพุทธองค์ไปยังบ้านเรือนของตนเพื่อถวายภัตตาหาร (ธ.ช.๑๗/๕๑๕)

ในการเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านหรือ

ในเมืองนั้น บางครั้งพระพุทธองค์ก็เสด็จไปลำพังพระองค์เดียว บางครั้งก็เสด็จไปพร้อมด้วยหมู่ภิกษุ แวดล้อมจำนวนมาก และการเสด็จนั้น บางครั้งก็เสด็จไปตามปรกติ บางครั้งก็เสด็จไปด้วยปาฏิหาริย์ (อัง.เจก.๓๒/๑๑๓)

ในการเสด็จไปบิณฑบาตนั้น หากคราวใดประทับอยู่ในพระวิหารที่อยู่ในเมือง ก็จะทรงนุ่งห่มสบงจีวรและทรงถือบาตรไปที่เดียว หากประทับอยู่ในเสนาสนะป่า ก็จะทรงถือจีวรและบาตรไปด้วยพระองค์เอง หรือมีภิกษุรูปหนึ่งถือจีวรและบาตรตามเสด็จไปเบื้องหลัง จนใกล้เขตหมู่บ้านจึงทรงนุ่งห่มจีวรและทรงถือบาตรเสด็จเข้าไปยังหมู่บ้าน (ธ.ธ.๑๗/๖๐)

บางครั้งเมื่อเสด็จออกบิณฑบาตในเวลาที่ยังเช้าเกินไป ก็จะเสด็จแวะตามสำนักของนักบวชลัทธิต่างๆ เช่น สำนักของปริพพาชก เป็นต้น เพื่อทรงสนทนาธรรมกับนักบวชเหล่านั้น จนได้เวลาอันควรแล้วจึงเสด็จเข้าไปในเมืองเพื่อบิณฑบาต (๒๐/๕๔๐)

เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับบิณฑบาตในบ้านเรือนของผู้ใด ก็จะประทับเสวยภัตตาหารบิณฑบาต ณ

บ้านเรือนของผู้นั้น (อัง.เจก.๓๒/๑๑๔) และเสวยในบาตรทรงละพระหัตถ์จากบาตรเมื่อใดก็เป็นอันรู้ว่าเสวยเสร็จแล้ว (๒๑/๒๙๓) พระพุทธองค์เสวยภัตตาหารหนเดียว พร้อมทั้งได้ทรงแสดงอานิสงส์ของการฉันหนเดียวไว้ว่า ทำให้เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง เบากาย มีกำลัง และอยู่เป็นสุข (๒๐/๓๒๑)

เมื่อเสวยเสร็จแล้ว ก่อนที่จะทรงอนุโมทนา ก็จะทรงตรวจดูสันดานของบรรดาผู้คนที่ทั้งหลายที่อยู่นั้น ที่นั่นก่อนว่ามีความยิ่งหย่อนกว่ากันอย่างไรแล้ว จึงทรงอนุโมทนาด้วยการแสดงธรรมตามควรแก่สันดานของคนเหล่านั้น ผู้คนเหล่านั้น เมื่อได้ฟังธรรมกถาของพระพุทธองค์แล้ว บางคนก็ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ บางคนก็ตั้งอยู่ในศีลห้า บางคนก็ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล บางคนก็ตั้งอยู่ในสภทาคามีผล บางคนก็ขอบรรพชาอุปสมบทแล้วบรรลุอรหัตตผลในเวลาต่อไป ครั้นทรงอนุโมทนาแล้ว ก็เสด็จลุกจากอาสนะ เสด็จกลับไปยังพระวิหาร (คือพระอารามหรือวัด) เสด็จประทับ ณ พุทธอาสน์ที่จัดถวายไว้ ณ ศาลาภายในพระวิหารนั้น เพื่อรอให้ภิกษุทั้งหลายในพระวิหารนั้นฉันภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่อพุทธอุปัฏฐากมา

กราบทูลว่าภิกษุทั้งหลายฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี (๓๒/๑๑๔)

บางครั้ง หลังจากเสวยภัตตาหารเช้าแล้ว พระพุทธองค์จะเสด็จปลีกพระองค์เข้าไปประทับพักผ่อนกลางวันในป่าลำพังพระองค์เดียว โดยประทับพักตามโคนต้นไม้ และประทับพักอยู่จนถึงเวลาเย็น จึงเสด็จกลับเข้าสู่พระวิหาร (วัด) (ม.ม. ๑๒/๒๒๐) นับเป็นเสร็จสิ้นพุทธกิจในตอนเช้า ซึ่งเป็นภาคแรกของวัน^๖

พุทธกิจในตอนเย็น หรือที่เรียกว่า ปัจฉาภัตตกิจ (คือกิจภายหลังเสวยภัตตาหาร) ได้แก่ พุทธกิจในภาคที่ ๒ และภาคที่ ๓ ของวัน ซึ่งท่านรวมเรียกว่าเวลาเย็น ท่านว่า พระพุทธองค์เสด็จออกมาประทับนั่ง ณ พุทธอาสน์ ที่หน้ามุขพระคันธกุฎี เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายเข้าเฝ้ารับพระโอวาท หรือ

^๖ ครึ่งพุทธกาลแบ่งเวลากลางวันเป็น ๓ ภาคๆ ละ ๔ ชั่วโมง เรียกว่า ปฐมภาค (ภาคที่ ๑) ทุติยภาค (ภาคที่ ๒) ตติยภาค (ภาคที่ ๓) ส่วนเวลากลางคืนก็แบ่งเป็น ๓ ยามๆ ละ ๔ ชั่วโมง เรียกว่า ปฐมยาม (ยามต้น) มัชฌิมยาม (ยามกลาง) ปัจฉิมยาม (ยามปลายหรือยามสุดท้าย)

ขอประทานคำสอนในเรื่องที่ตนสนใจ ภิกษุทั้งหลาย จะกราบทูลถามเรื่องพระกรรมฐานเป็นส่วนมาก พระพุทธองค์ก็จะประทานพระกรรมฐานตามควรแก่จริตนิสัยแก่ภิกษุเหล่านั้น แล้วภิกษุเหล่านั้นก็จะกราบทูลลา บางรูปกลับเข้าที่พักของตนๆ บางรูปก็เข้าป่าหาที่สงบเพื่อเจริญพระกรรมฐาน จากนั้น พระพุทธองค์ก็จะเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี บางครั้งก็จะประทับสี่เฝ้ายาสน์ (คือบรรทมตะแคงขวา) ชั่วโมงหนึ่งแล้วเสด็จลุกขึ้น เข้ามหากุณาสมาบัติ ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพระญาณอภิวาระหนึ่งแล้วเสด็จลุกขึ้น เข้ามหากุณาสมาบัติ ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพระญาณอภิวาระหนึ่ง เป็นครั้งที่ ๒ ของวันนั้น

ในภาคที่ ๓ ของวันอันเป็นเวลาเย็น ประชาชนในบ้านหรือเมืองที่พระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่นั้น จะพากันถือดอกไม้เครื่องสักการะต่างๆ มาประชุมกันในศาลาโรงธรรม ในพระอารามที่พระพุทธองค์ประทับอยู่นั้น เพื่อฟังธรรม พระพุทธองค์จะเสด็จจากพระคันธกุฎีมายังศาลาโรงธรรม ประทับเหนือพุทธอาสน์ แสดงธรรมแก่ชนเหล่านั้นตามสมควรแก่เวลา

เมื่อประชาชนพากันกลับไปแล้ว พระพุทธองค์ก็จะเสด็จจากศาลาโรงธรรมไปสนานพระกาย (ทรงน้ำ) ในชุ่มหรือโรงสำหรับสงฆ์ ซึ่งพระอุปัฏฐากได้จัดเตรียมน้ำถวายไว้ก่อนแล้ว เมื่อทรงสนานพระกายเรียบร้อยแล้วจึงเสด็จกลับเข้าสู่พระคันธกุฎี นับเป็นเสร็จพุทธกิจในตอนเย็น (๓๒/๑๑๔-๖)

พุทธกิจในตอนกลางวัน แบ่งเป็น ๓ ช่วงคือ ช่วงต้น ๔ ชั่วโมงแรกเรียกว่า ปฐมยาม ช่วงกลางคือ ๔ ชั่วโมงที่สองเรียกว่า มัชฌิมยาม และช่วงปลายคือ ๔ ชั่วโมงสุดท้ายเรียกว่า ปัจฉิมยาม หรือเรียกอย่างไทยว่า ย่ำค่ำ เที่ยงคืน และย่ำรุ่ง

ในเวลาย่ำค่ำ หรือยามต้นนั้น พระพุทธองค์ทรงนั่งอันตรวาสก (สบง) ๒ ชั้น ทรงคาตประคตเขว และทรงห่มจีวรเรียบร้อยแล้ว จะเสด็จออกจากพระคันธกุฎีมาประทับ ณ พุทธอาสน์ บริเวณพระคันธกุฎีนั้น ประทับเสียบ ๆ อยู่ลำพังพระองค์เดียว ชั่วโมงแล้วภิกษุทั้งหลายจากที่ต่าง ๆ ก็จะมาเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหาบ้าง เพื่อขอรับพระกรรมฐานบ้าง เพื่อขอฟังธรรมบ้าง พระพุทธองค์ก็จะทรงแสดงธรรมและตอบปัญหาแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่จนตลอดยามต้น

เวลาเที่ยงคืน หรือยามกลาง หลังจากภิกษุทั้งหลายพากันกราบทูลลาไปแล้ว เทวดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุก็จะพากันมาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อกราบทูลถามปัญหาต่าง ๆ พระพุทธองค์ก็ประทับวิไลสนาปัญหาแก่เหล่าเทวดาดังกล่าวนั้นจนตลอดยามกลาง

เวลาย่ำรุ่ง หรือยามปลายนั้น พระพุทธองค์ทรงแบ่งเป็น ๓ ส่วน (คือส่วนละ ๑.๒๐ ชั่วโมง) กล่าวคือ ในส่วนแรกของยามปลาย จะทรงเดินจงกรมเพื่อผ่อนคลายความปวดเมื่อยพระวรกายอันเนื่องมาจากการประทับนั่งติดต่อกันเป็นเวลานานตลอดทั้งวัน หลังจากเสด็จจงกรมแล้วจึงเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีเพื่อบรรทม โดยทรงบรรทมสี่เอนโดยอาศัยด้วยพระสติสัมปชัญญะเป็นเวลา ๑.๒๐ ชั่วโมง ในส่วนที่สามของยามปลาย อันเป็นเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธองค์จะเสด็จลุกจากบรรทม ประทับนั่งเจริญมหากรุณาสมาบัติ เมื่อทรงออกจากมหากรุณาสมาบัติแล้ว จะทรงตรวจดูเวไนยสัตว์ด้วยพระญาณหรือด้วยพุทธจักขุ เพื่อทอดพระเนตรบุคคลที่ควรเสด็จไปโปรดในเวลารุ่งเช้า นับเป็นเสร็จพุทธกิจประจำวัน

จากพระกิจวัตรประจำวันของพระพุทธเจ้า ทั้งภาคกลางวันและภาคกลางคืน ตามที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติพุทธกิจเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกทั้งกลางวันและกลางคืนจนแทบไม่มีเวลาพักผ่อน และที่น่าสังเกตศึกษาเป็นอย่างยิ่งก็คือ พระองค์บรรทมวันละประมาณชั่วโมงครึ่งเท่านั้น แต่เป็นการบรรทมอย่างมีสติสัมปชัญญะ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการหลับในสมาธินั่นเอง อันเป็นการยืนยันว่า การพักผ่อนของร่างกายนั้น หากได้พักผ่อนอย่างแท้จริงหรือเต็มที่แล้ว แม้เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น ก็พอเพียงสำหรับความต้องการของร่างกาย และการพักผ่อนที่แท้จริงของร่างกายนั้น คือพักผ่อนอย่างมีสมาธิ

อีกประการหนึ่ง สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงสอนเราด้วยพุทธกิจก็คือ ผู้ที่เป็นมหาบุรุษนั้น ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบ หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า รู้จักบริหารเวลาของชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ และพระพุทธองค์ก็ได้ทรงปฏิบัติพระองค์เองให้เราทั้งหลายได้ดูเป็นตัวอย่าง

การเสด็จจาริกของ พระพุทธรเจ้า

ในช่วง ๒๐ ปีแรกแห่งการตรัสรู้ ซึ่งเรียกว่า
ปฐมโพธิกาล พระพุทธองค์ไม่ประทับ
ประจำ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แต่เสด็จจาริกไปเรื่อยจนถึง
ฤดูฝน จึงหยุดจำพรรษา ณ ที่อันสมควร ในระหว่าง
ที่เสด็จจาริกไปดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่มักประทับตาม
เทวาลัยหรือเทวสถาน (๓๔/๕๕๐) ตั้งแต่พรรษาที่ ๒๐
เป็นต้นไป จึงประทับประจำอยู่ ณ กรุงสาวัตถีติด
ต่อกันเป็นเวลานานถึง ๒๕ พรรษา โดยประทับอยู่
ณ สองพระอาราม คือที่พระเชตวันวิหาร ๑๙ พรรษา
ที่บุพพาราม ๖ พรรษา (๕๐/๑๐)

ไม่ว่าจะเสด็จประทับอยู่ ณ ที่ใด พุทธกิจหรือ
พระกิจวัตรประจำอย่างหนึ่งของพระพุทธองค์ก็คือ
การเสด็จจาริกไปโปรดเวไนยสัตว์เป็นประจำทุกวัน

พระพุทธองค์ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ
เป็นประจำวันละ ๒ ครั้ง คือในเวลาบ่ายก่อนเสด็จ

ออกบิณฑบาตครั้งหนึ่ง ในเวลาเย็น ก่อนที่จะเสด็จออกจากพระคันธกุฎีแสดงธรรมแก่หมู่ภิกษุครั้งหนึ่ง (๔๐/๔๓๖) หากมีผู้ปรากฏในช้ายแห่งพระญาณ ในเวลาย่ำรุ่ง พระพุทธองค์ก็จะเสด็จไปโปรดในเวลาเสด็จออกบิณฑบาต หากมีผู้ปรากฏในช้ายแห่งพระญาณในเวลาเย็น ก็จะเสด็จไปโปรดในเวลาเย็น

การเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์ในแต่ละครั้ง แต่ละเวลานั้น พระพุทธองค์เสด็จไปด้วยพุทธลีลาต่างๆ กัน ดังจะนำบางเรื่องมาเล่าพอเป็นตัวอย่าง

ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงตรวจดูเวไนยสัตว์ในเวลาย่ำรุ่ง ชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อมัทฐกุณฑล (แปลว่า พ่อตุ้มหูเกลี้ยง) ปรากฏในช้ายแห่งพระญาณ จึงเสด็จไปโปรดในเวลาเสด็จบิณฑบาตพร้อมด้วยหมู่ภิกษุจำนวนมากตามเสด็จ ได้เสด็จไปยังประตูบ้านของชายหนุ่มผู้นั้น ซึ่งกำลังนอนป่วยหนักอยู่และไม่รู้ว่าพระบรมศาสดาเสด็จมา พระองค์จึงทรงเปล่งพระรัศมีไปยังเขา ทำให้เขาหันมาตามแสงสว่างของพระรัศมีและมองเห็นพระบรมศาสดา จึงมีจิตใจเลื่อมใสใคร่จะทำความเคารพ แต่ป่วยหนักจนไม่มีแรงแม้จะยกมือไหว้ จึงได้แต่มองดูพระบรมศาสดาด้วยจิตใจที่เลื่อมใส พอพระบรมศาสดาเสด็จลับตาไป เขาก็ตาย แล้วไปเกิดใน

สวรรค์ด้วยอำนาจแห่งความเลื่อมใสในพระบรมศาสดา (๔๐/๓๙)

อีกครั้งหนึ่ง พระบรมศาสดาทรงตรวจดูเวไนยสัตว์ในเวลาย่ำรุ่ง ชัมพูกาซิวกได้ปรากฏในช้ายแห่งพระญาณ ชัมพูกาซิวกนั้นเป็นนักบวชเปลือยและไม่ชอบกินข้าวปลาอาหาร กินแต่อุจจาระมาตั้งแต่เด็กฯ อันเป็นผลของวิบากกรรมที่เคยด่าพระอรหันต์เมื่อชาติปางก่อน เพราะเหตุที่ชอบกินอุจจาระเขาจึงเป็นที่รังเกียจของคนอื่น อยู่กับใครไม่ได้จึงหนีมาอยู่คนเดียว ทำตนเป็นนักบวชผู้วิเศษ โดยตอนกลางวันทำทำยืนขาเดียว เขามือเหนียว ก้อนหินและอ้าปาก เพื่อให้คนที่ผ่านไปมาเห็น ว่าไม่กินอะไรทั้งวันกินแต่ลม พอตกคำก็แอบไปกินอุจจาระที่คนเขาถ่ายทิ้งไว้ในบริเวณนั้น ทำอยู่เช่นนี้เป็นเวลา ๕๕ ปี มีผู้คนนับถือไม่น้อยเหมือนกัน พระบรมศาสดาทรงเห็นว่าเขามีอุปนิสัยที่จะบรรลุพระอรหันต์ได้ ในเช้าวันนั้น หลังจากเสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว จึงได้เสด็จไปโปรดชัมพูกาซิวกลำพังพระองค์เดียว ทรงทำให้ชัมพูกาซิวกลำนึกผิดที่ทำตนเป็นคนหลงโลกมาเป็นเวลาถึง ๕๕ ปี แล้วทรงแสดงธรรมโปรดชัมพูกาซิวกได้บรรลุพระอรหันต์ และได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา (๔๐/๓๑๘)

บางครั้งพระพุทธองค์ก็เสด็จไปโปรดผู้ที่ควรได้รับการโปรดเป็นระยะทางไกลมาก ดังเช่นกรณีของพระมหากัปปินเถระ พระบรมศาสดาทรงตรวจดูเวไนยสัตว์ในเวลาบ่ายของวันหนึ่ง พระเจ้ามหากัปปินะพร้อมด้วยข้าราชการบริพารได้ปรากฏในชายแห่งพระญาณ พระบรมศาสดาทรงเห็นว่าพระเจ้ามหากัปปินะพร้อมด้วยข้าราชการบริพารมีอุปนิสัยที่จะบรรลุพระอรหัตได้ ในเช้าวันนั้น จึงเสด็จลำพังพระองค์เดียวจากพระเชตวัน กรุงสาวัตถี ไปยังฝั่งแม่น้ำจันทกาคนที ในเขตกุกกุฏดินคร ซึ่งห่างจากกรุงสาวัตถีไปถึง ๑๒๐ โยชน์ เพื่อทรงรอฟบพระเจ้ามหากัปปินะ เมื่อพระเจ้ามหากัปปินะเสด็จมาถึง ณ ฝั่งแม่น้ำนั้นพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมโปรด พระเจ้ามหากัปปินะพร้อมด้วยบริวารได้บรรลุโสดาปัตติผล และได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่อได้ฟังธรรมในเวลาต่อมาก็ได้บรรลุพระอรหัต (๔๐/๒๖๗)

แต่บางครั้งพระพุทธองค์มิได้เสด็จไปโปรดผู้สมควรเสด็จไปโปรดด้วยพระองค์เอง แต่ให้พระสาวกไปโปรดแทนพระองค์ก็มี ดังเช่นกรณีของโกสิยเศรษฐีแห่งกรุงราชคฤห์ โกสิยเศรษฐีซึ่งเป็นคนขี้เหนียวมาก ได้ปรากฏในชายแห่งพระญาณ

ของพระพุทธองค์ในย่ำรุ่งวันหนึ่ง ทรงเห็นว่าเศรษฐีและภรรยาเป็นผู้มีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมได้ จึงโปรดให้พระมหาโมคคัลลานะไปโปรดในเช้าตรู่วันนั้น พระมหาโมคคัลลานะได้ออกจากกรุงสาวัตถีไปยังสักกรนิคม ชานกรุงราชคฤห์ด้วยฤทธิ์ พระเถระได้แสดงฤทธิ์โปรดเศรษฐีและภรรยาจนเกิดความเลื่อมใสและปรารถนาจะถวายทานแก่พระเถระ พระเถระจึงพาเศรษฐีพร้อมทั้งภรรยามาถวายภัตตาหารเช้าแก่พระบรมศาสดาพร้อมด้วยหมู่ภิกษุ ณ กรุงสาวัตถีด้วยฤทธิ์ของท่าน พระบรมศาสดาจึงทรงแสดงธรรมโปรด เศรษฐีและภรรยาก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล และได้บริจาคทรัพย์จำนวนมหาศาลบำรุงพระพุทธศาสนาต่อมา (๔๐/๔๗)

สำหรับผู้ที่ปรากฏในชายแห่งพระญาณในเวลาเย็น พระพุทธองค์ก็จะเสด็จไปโปรดในเวลาเย็น ดังเช่นกรณีของพระปุตติคัตตติสเถระ ครั้งนั้นพระพุทธองค์ประทับ ณ กรุงสาวัตถี ทรงเข้ามหากรุณาสมาบัติตรวจดูเวไนยสัตว์ในเวลาเย็นวันหนึ่ง พระปุตติคัตตติสเถระซึ่งกำลังอาพาธหนักด้วยโรคร่างกายพองเป็นน้ำเลือดน้ำหนอง ได้ปรากฏในชายแห่งพระญาณ ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของพระเถระนั้น จึงเสด็จไปโปรดในเย็นวันนั้น

โดยเสด็จไปยังโรงไฟ (คือโรงต้มน้ำ) ทรงล้างหม้อ
ใส่น้ำและเตรียมต้มน้ำร้อนด้วยพระองค์เอง ประทับ
ยืนรออยู่ในโรงไฟนั้น จนน้ำร้อนแล้วจึงเสด็จไปที่พัก
ของพระเถระเพื่อเตรียมชำระร่างกายของพระเถระ
ให้สะอาด เมื่อหมุกิกษุเห็นเช่นนั้น จึงพากันมาช่วย
จัดการชำระล้างร่างกายของพระเถระแทนพระ
พุทธองค์ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงช่วยอาบน้ำให้พระ
เถระ และให้ภิกษุช่วยกันซักสบจีวรของพระเถระ
จนสะอาด เมื่อตากแห้งแล้วก็ช่วยกันนุ่งห่มให้พระ
เถระตามเดิม เมื่อทรงเห็นว่าพระเถระมีร่างกายเบา
สบายขึ้น มีจิตใจผ่องใสขึ้นแล้ว จึงทรงแสดงธรรม
โปรด พระเถระก็บรรลुพระอรหัตต์แล้วก็นิพพาน

(๔๐/๔๐๕)

กรณีตัวอย่างดังกล่าวมานี้ แสดงให้เราเห็นถึง
วิธีปฏิบัติพุทธกิจ หรือพูดอย่างภาษาชาวบ้านก็คือ
วิธีปฏิบัติหน้าที่ หรือวิธีทำงานของพระพุทธเจ้าว่า
ทรงมีวิธีการอย่างไรบ้าง เป็นเรื่องที่น่าศึกษามาก

ประการแรกก็คือ ทรงปฏิบัติทันทีหรือลงมือ
กระทำทันที กล่าวคือ คนที่ทรงพบว่าควรโปรดใน
เวลาเช้า ก็เสด็จไปโปรดในเวลาเช้า คนที่ทรงพบว่า
ควรโปรดในเวลาเย็น ก็เสด็จไปโปรดในเวลาเย็น

ไม่ทรงทิ้งหน้าที่หรือสิ่งที่ควรทำให้สว่างเลยเวลาไป
แม้แต่น้อย

ประการที่สอง ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติหน้าที่
แต่ละครั้ง ทรงตรวจสอบดูก่อนว่า สิ่งที่จะทรง
ปฏิบัติ นั้น คืออะไร ที่ไหน และควรปฏิบัติแค่ไหน
อย่างไร ฉะนั้น การปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์แต่ละ
ครั้งจึงประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย หรือพูด
อย่างภาษาชาวบ้านก็คือ ไม่มีพลาด

ประการที่สาม ทรงปฏิบัติให้เหมาะสมแก่กรณี
หรือสถานการณ์ กล่าวคือ บางกรณีก็ทรงปฏิบัติ
ด้วยวิธีการปกติธรรมดา แต่บางกรณีก็ต้องทรงใช้
วิธีการพิเศษ เช่น การแสดงฤทธิ์ และบางกรณีซึ่ง
จำเป็นจะต้องใช้เทคนิคที่ซับซ้อน ก็ทรงใช้พระ
สาวกที่มีความสามารถหรือชำนาญพิเศษในด้าน
นั้นๆ ให้เป็นผู้ปฏิบัติแทนพระองค์ เช่นพระมหา
โมคคัลลานะ เป็นต้น เพื่อความเหมาะสม

ประการที่สี่ ทรงปฏิบัติทุกหน้าที่เท่าเทียมหรือ
เสมอกัน โดยมีได้ทรงเลือกหรือทรงรังเกียจว่าเป็น
งานชั้นสูงหรืองานชั้นต่ำ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า
ผู้นำหรือผู้เป็นหัวหน้า นั้น ต้องสามารถนำได้ในทุก
สถานการณ์ และเป็นการแสดงให้เห็นว่า ทรงมี
พระกรุณาธิคุณต่อทุกคนเท่าเทียมกัน

นอกจากการเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์เป็นประจำวันดังกล่าวแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงปฏิบัติเป็นพุทธประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือไม่ว่าจะเสด็จอยู่จำพรรษา ณ ที่ใด เมื่อทรงพิจารณาออกพรรษาแล้ว จะเสด็จจาริกไปยังชนบทต่างๆ ทันที เพื่อทรงเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยทรงมีประเพณีปฏิบัติดังนี้

หากในพรรษาใด สมณวัตรของเหล่าพุทธสาวกดำเนินไปเป็นปกติ เมื่อถึงวันเพ็ญกลางเดือน ๑๑ พระพุทธองค์ก็จะทรงพิจารณาออกพรรษา ครั้นวันปาฏิบัตคือแรมค่ำหนึ่ง เดือน ๑๑ ก็เสด็จจาริกสู่ชนบทพร้อมภิกษุหมู่ใหญ่ทันที จะเสด็จจาริกไปตามหมู่บ้านและตำบลต่างๆ เป็นบริเวณกว้าง โดยประทับแรม ณ หมู่บ้านและตำบลนั้นๆ แห่งละวันสองวันเป็นเวลา ๙ เดือนจนบรรจบเพ็ญกลางเดือน ๘ ก็ทรงยับยั้งประทับอยู่จำพรรษา ณ สถานที่อันควร

หากในพรรษาใดเหล่าสาวกพุทธบริษัทในที่นั้นมีสมณวิปัสสนายังอ่อน ยังจะต้องทรงอนุเคราะห์สั่งสอนต่อไปอีกระยะหนึ่ง พระพุทธองค์ก็จะทรงเลื่อนวันพิจารณาออกไปอีกเดือนหนึ่ง คือจะทรงพิจารณาออกพรรษาในวันเพ็ญกลางเดือน ๑๒ และ

จะทรงยับยั้งอยู่จนถึงวันขึ้นค่ำหนึ่งเดือนอ้าย จึงเสด็จจาริกสู่ชนบทพร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ แล้วเสด็จจาริกไปตามหมู่บ้านและตำบลต่างๆ เพื่อทรงเทศนาสั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยประทับแรมแห่งละวันสองวันเรื่อยไปเป็นลำดับเป็นเวลา ๘ เดือน จนถึงเพ็ญกลางเดือน ๘ ก็ทรงยับยั้งประทับจำพรรษา ณ สถานที่อันควร

แต่หากในพรรษาใดเวไนยสัตว์ที่จะเสด็จจาริกไปโปรดนั้นมีอินทรีย์ยังไม่แก่กล้า คือยังไม่พร้อมที่จะรับการโปรดของพระองค์ เมื่อทรงพิจารณาออกพรรษาแล้ว พระพุทธองค์ก็จะยังทรงยับยั้งประทับรออยู่ ณ สถานที่ทรงจำพรรษานั้น เดือนหนึ่งบ้าง สองเดือนบ้าง สามเดือนบ้าง จึงเสด็จจาริกสู่ชนบท โดยเสด็จจาริกไปตามหมู่บ้านและตำบลต่างๆ เหมือนดังที่กล่าวแล้ว เนื่องจากมีเวลาน้อย จึงเสด็จจาริกไปในบริเวณไม่กว้างขวางนักเป็นเวลา ๖ เดือนบ้าง ๕ เดือนบ้าง ๔ เดือนบ้าง แล้วแต่สถานการณ์ จนบรรจบเพ็ญกลางเดือน ๘ ก็ทรงยับยั้งประทับจำพรรษา ณ สถานที่อันควร

(๑/๓๒๓-๕, ๑๘/๓๗๗-๗)

พระอรรถกถาจารย์ท่านประมวลลักษณะการเสด็จจาริกของพระพุทธเจ้าไว้ว่า การเสด็จจาริก

ของพระพุทธเจ้าแต่ครั้งนั้นย่อมมีเหตุอันควรเสมอ มิใช่เป็นการเสด็จไปอย่างไร้เป้าหมาย กล่าวคือ พระพุทธองค์จะเสด็จจาริกก็ต่อเมื่อมีเหตุสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ ประการ คือ

๑. เพื่อบริหารพระวรกายให้มีความผาสุก
๒. เพื่อรอสถานการณ์อันจะเป็นโอกาสให้ทรงแสดงธรรม
๓. เพื่อทรงโปรดบัญญัติสิกขาบทสำหรับภิกษุทั้งหลาย
๔. เพื่อทรงโปรดเวไนยสัตว์ที่ควรแก่การตรัสรู้

ให้ได้ตรัสรู้ (๑๘/๓๗๘)

กล่าวโดยสรุปก็คือ หลังจากออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าไม่เคยประทับอยู่เฉย แต่ทรงจาริกไปปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์ คือ สั่งสอนประชาชนเรื่อยไปตลอดปี พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นบรมครูที่ทำหน้าที่ตลอดปีโดยไม่มีวันหยุด ทรงใช้เวลาของแต่ละวันให้หมดไปอย่างคุ้มค่า สมดังพระพุทธภาษิตที่ทรงตรัสเตือนเหล่าพุทธสาวกทั้งหลายอยู่เสมอว่า “ขณะอย่าล่วงเลยท่านทั้งหลายไปเสีย” (จ.ธ.๒๕/๕๗) ซึ่งหมายความว่า อย่าปล่อยเวลาแม้แต่วินาทีเดียวให้ผ่านไปอย่างไร้ประโยชน์

พระบุคลิกลักษณะของ พระพุทธรเจ้า

๙ รั้งหนึ่ง ในระหว่างที่พระพุทธรองค์เสด็จจาริก
อยู่ในแคว้นมคธ เสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์
และได้เสด็จไปยังโรงช่างหม้อแห่งหนึ่งเพื่อทรงขอ
ประทับแรมคืนสักคืนหนึ่ง นายช่างหม้อซึ่งก็ไม่รู้ว่า
พระองค์เป็นใคร ได้กราบทูลว่า เขาไม่ขัดข้อง แต่ว่า
ขณะนี้มนักบวชคนหนึ่ง ได้มาขอเข้าพักอาศัยอยู่
ก่อนแล้ว ถ้านักบวชคนนั้นอนุญาต ก็เชิญท่านพัก
ตามสบาย

นักบวชที่นายช่างหม้อพูดถึงนั้น ชื่อปุ๊กกุสาติ
ซึ่งเป็นผู้ที่เคารพเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามาก จน
กระทั่งอุทิศตนถวายพระพุทธเจ้าด้วยการบ่าเพ็ดตน
เป็นนักบวช (อย่างที่นักบวชทั้งหลายเขาประพฤติ
กันในครั้งนั้น) โดยที่ยังไม่เคยพบเห็นพระพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จเข้าไปในโรงช่างหม้อ

และครั้นขออนุญาตปุกกุสาติว่า ท่านภิกษุขอ
อนุญาตพักด้วยสักคืนได้หรือไม่ ปุกกุสาติก็กราบทูล
โดยที่ไม่รู้ว่าพระพุทธองค์เป็นใครว่า โรงแนี้กว้างขวาง
เชิญท่านพักตามสบายเถิด พระพุทธองค์จึงทรงปฐ
สันถัตที่ท่าด้วยหญ้า ณ มุมหนึ่งของโรงช่างหม้อ
และประทับนั่งสงบนิ่งในพระอิริยาบถแห่งสมาธิ
ปุกกุสาติก็นั่งเฝ้ายามอยู่เช่นเดียวกัน

กระทั่งเวลาแห่งราตรีล่วงเลยไปมากแล้ว
พระพุทธองค์ทรงสังเกตเห็นท่าทีของปุกกุสาติสงบ
น่าเลื่อมใส จึงทรงปราศรัยเพื่อทำความคุ้นเคยว่า
ท่านบวชอุทิศใคร หรือนับถือใครเป็นศาสดา
หรือว่าชอบใจธรรมของศาสดาท่านใดหรือ

ปุกกุสาติก็กราบทูลว่า เขาบวชอุทิศพระ
สมณโคตมพุทธเจ้า นับถือพระสมณโคตมพุทธเจ้า
เป็นศาสดาของตน และชอบใจลัทธิธรรมของพระ
สมณโคตมพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามว่า ขณะนี้พระสมณ
โคตมพุทธเจ้าพระองค์นั้นประทับอยู่ที่ไหน ปุกกุสาติ
ก็กราบทูลว่า ได้ยินว่าประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามว่า ท่านเคยเห็น

พระสมณโคตมหรือเปล่า และถ้าเห็นรู้จักหรือไม่
ปุกกุสาติก็กราบทูลว่า ยังไม่เคยเห็น ถึงจะเห็นก็คง
ไม่รู้จัก

หลังจากสนทนาทำความคุ้นเคยกันแล้ว
พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมโปรด เมื่อได้ฟัง
ธรรมของพระพุทธองค์แล้ว ปุกกุสาติก็ประจักษ์
แก่ใจดีว่า ผู้ที่ตนสนทนาด้วยนั้นคือ พระสมณโคตม
พุทธเจ้าที่ตนพยายามติดตามหามาเป็นเวลานาน
นั่นเอง เขาจึงลุกขึ้นจากอาสนะชบศีระชะลงแทบ
พระบาทของพระพุทธองค์ กราบทูลขอโทษที่ใช้วาจา
ไม่เหมาะสมเพราะไม่รู้จัก และขอบวชเป็นภิกษุใน
พระพุทธศาสนา (๒๖๗/๓๓๔)

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จไป
เฝ้าพระพุทธเจ้าในคืนวันเพ็ญคืนหนึ่ง โดยมีหมอ
ชีวกโกมารภัจเป็นผู้นำเสด็จไป เมื่อเสด็จไปถึง
ชีวกัมพวัน ซึ่งเป็นวัดที่หมอชีวกสร้างถวายพระ
พุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ในขณะนั้น
พร้อมด้วยพระสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ รูป พระเจ้า
อชาตศัตรูรู้สึกประหลาดพระทัยมาก เพราะ
ชีวกัมพวันเงียบเหลือเกิน ไม่มีแม้กระทั่งเสียง

กระแอมเสียงไอ จนทำให้รู้สึกหวั่นพระทัยว่า หมอชีวึกจะลงพระองค์มาทำอันตรายหรืออย่างไร

หลังจากหมอชีวึกกราบทูลให้เป็นที่สบายพระทัยไม่มีอันตรายใดๆ แล้ว จึงเสด็จลงจากหลังช้างทรง แล้วเสด็จตรงเข้าไปยังศาลาโรงธรรมที่พระพุทธรองค์ประทับอยู่ท่ามกลางหมู่สงฆ์ พระเจ้าอชาตศัตรูได้ตรัสถามหมอชีวึกว่า องค์ไหนคือพระพุทธรเจ้า หมอชีวึกกราบทูลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า คือองค์ที่ประทับนั่งพิงเสากลาง ท่ามกลางหมู่ภิกษุสงฆ์ มีนพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา (๑๑/๒๗๕)

เหตุการณ์แรกนั้น คงเกิดขึ้นในช่วงต้นพุทธกาล คือในช่วง ๒๐ ปีแรกแห่งการตรัสรู้ซึ่งเรียกว่าปฐมโพธิกาล เพราะในช่วงปฐมโพธิกาลนั้น พระพุทธรองค์ยังไม่ประทับประจำอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งเสด็จจาริกไปเรื่อยๆ จนถึงฤดูฝนจึงทรงหยุดอยู่จำพรรษา ณ ที่อันสมควร สถานที่ส่วนใหญ่ที่เสด็จประทับในระหว่างการจาริกในช่วงต้นพุทธกาลคือ เทวาลัย หรือเทวสถาน ที่เรียกกันว่า เจดีย์ เช่น จาपालเจดีย์ สารันทเจดีย์ พหุปัตตเจดีย์

สัตตัมพเจดีย์ โคตมกเจดีย์ เป็นต้น (๑๒/๕๕๐) ส่วนเหตุการณ์หลัง คือเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นเกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธกาล เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูเสวยราชย์ก่อนพุทธปรินิพพาน ๘ ปี (๑/๑๒๔) ข้อความจากพระสูตรที่ยกมาพอเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงพระบุคลิกลักษณะของพระพุทธรองค์หลายประการ

ในเรื่องปุกกุสาตินั้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธรองค์ทรงมีพระบุคลิกลักษณะเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป คือมิได้มีพระลักษณะทางกายภาพที่พิเศษแตกต่างไปจากคนทั่วไป ด้วยเหตุนี้ปุกกุสาติซึ่งได้ยินกิตติศัพท์ของพระพุทธรองค์มาเป็นเวลานาน ทั้งมีความเคารพเลื่อมใสเต็มหัวใจ แม้จะนั่งสนทนาอยู่กับพระพุทธรองค์อย่างใกล้ชิด ก็ยังไม่รู้จักพระพุทธรองค์ ต่อเมื่อได้ฟังธรรมและบรรลุตธรรมแล้ว จึงตระหนักแก่ใจว่าผู้ที่สนทนาและแสดงธรรมอยู่นั้นต้องเป็นพระพุทธรองค์แน่นอน

ในเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูก็เช่นเดียวกัน พระเจ้าอชาตศัตรูแม้จะเห็นพระพุทธรองค์ประทับนั่งอยู่ท่ามกลางหมู่ภิกษุ ก็ยังไม่รู้จักว่าองค์ใดคือ

พระพุทธเจ้า แสดงว่าพระพุทธองค์ก็ทรงมีพระ
บุคลิกลักษณะเช่นเดียวกับพระสาวกของพระองค์

และจากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นแสดงว่า ใน
การเสด็จจาริกไปในที่ต่างๆ นั้น บางครั้งพระพุทธองค์
ก็เสด็จจาริกไปลำพังพระองค์เดียว บางครั้งก็เสด็จ
ไปพร้อมด้วยหมู่ภิกษุแวดล้อมจำนวนมาก แล้วแต่
สถานการณ์ใดจะเหมาะสมอย่างไร และในการ
เสด็จจาริกไปในโอกาสต่างๆ นั้น ก็เสด็จไปด้วย
พระบุคลิกภาพที่เป็นปรกติธรรมดาเช่นกับพระสงฆ์
สาวกรูปอื่นๆ น้อยครั้งนักที่จะเสด็จไปด้วยอิทธิ
ปาฏิหาริย์

นอกจากนี้ จากเรื่องราวต่างๆ ดังกล่าวมา
ยังแสดงถึงพระบุคลิกภาพของพระพุทธองค์อีก
ด้านหนึ่งคือ ในการประกาศพระศาสนานั้น พระ
พุทธองค์ทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์น้อยที่สุด ทรงใช้
ก็เฉพาะในกรณีที่จำเป็นเท่านั้น แต่ทรงใช้พระ
อัจฉริยภาพในการสั่งสอนที่เรียกว่าอนุสาสนีเป็นหลัก
ดังที่ทรงเน้นอยู่เสมอว่าบรรดาปาฏิหาริย์คือสิ่งที่
จะก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้จริงนั้น อนุสาสนี-
ปาฏิหาริย์(ปาฏิหาริย์คือการสั่งสอน) เป็นสำคัญที่สุด

และสิ่งที่เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริย์นั้น โดย
ความหมายก็คือการใช้ความรู้ความสามารถจากสติ
ปัญญาของตนเองนั่นเอง

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระบุคลิกภาพของ
พระพุทธเจ้า ที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นบุคคลพิเศษ
หรือเป็นพระศาสดาที่พิเศษกว่าศาสดาอื่นๆ นั้น
มิใช่เพราะพระองค์ทรงมีลักษณะทางกายภาพ
แตกต่างไปจากคนทั่วไป หรือเพราะพระองค์ทรง
เป็นคนที่มียุทธิปาฏิหาริย์เหนือคนอื่น แต่เป็นเพราะ
พระองค์ทรงพระอัจฉริยภาพทางปัญญาเหนือกว่า
คนทั่วไป เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์นั้นเป็นเพียงส่วน
ประกอบเท่านั้น

พระบุคลิกภาพอีกประการหนึ่งของพระ-
พุทธองค์ก็คือการยกย่องให้เกียรติแก่พระสาวก
ผู้เป็นศิษย์ของพระองค์เองอย่างสูงยิ่ง ดังจะเห็น
ได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง ได้ตรัสสรรเสริญพระสาวกบุตรต่อหน้า
หมู่ภิกษุว่า พระสาวกบุตรประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕
ประการคือ เป็นผู้รู้จักผล เป็นผู้รู้จักเหตุ เป็นผู้จัก
ประมาณ เป็นผู้จักกาลเทศะ และเป็นผู้จักชุมชน

ฉะนั้น จึงเป็นผู้สามารถแสดงธรรมที่พระองค์ได้ประกาศสั่งสอนแล้วได้อย่างยอดเยี่ยมเช่นเดียวกับพระองค์ (๓๖/๓๑๕)

อีกครั้งหนึ่ง ทรงยกย่องพระมหากัสสปะ ต่อหน้าหมู่ภิกษุว่า พระมหากัสสปะสามารถเข้าฌาน สามารถแสดงฤทธิ์ สามารถรู้ใจคนอื่น สามารถระลึกชาติโนหนหลัง สามารถเห็นการตาย การเกิดของหมู่สัตว์ และบรรลุเจโตวิมุติ ปัญญา วิมุติได้เช่นเดียวกับพระองค์ (๓๖/๓๑๖)

บางครั้งมีผู้กราบทูลสรรเสริญพระพุทธรองค์ ว่า พระองค์ทรงมีคุณธรรมที่ทำให้หน้าเคารพบูชา คือ เสดยน้อย ทรงสันโดษในเรื่องจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และทรงเป็นผู้สั่งต แต่พระพุทธรองค์กลับ ตรัสตอบว่า สาวกของพระองค์บางรูปปฏิบัติ เกรงครัดในเรื่องต่างๆ ดังกล่าวแล้วยังกว่าพระองค์ เสียอีก เช่น พระสาวกบางรูปฉันภัตตาหารน้อยกว่า พระองค์เพียงวันละครั้งด้วยเล็กๆ ก็มี ส่วนพระองค์ บางครั้งก็ฉันหมตบาตร พระสาวกบางรูปใช้แต่จีวร ที่เก็บมาจากป่าช้าหรือจากเศษผ้าที่เขาทิ้งแล้วเท่านั้น ส่วนพระองค์เองบางครั้งก็ทรงจีวรเนื้อดีที่ชาวบ้าน

ถวาย พระสาวกบางรูปฉันเฉพาะบิณฑบาตเท่านั้น ตลอดชีวิต ส่วนพระองค์เองบางครั้งก็ทรงรับนิมนต์ ไปเสวยภัตตาหารอย่างดีที่เขาจัดถวาย พระสาวก บางรูปถือการอยู่ป่าหรืออยู่ตามโคนไม้เท่านั้น ตลอดชีวิต ส่วนพระองค์เองบางครั้งทรงรับนิมนต์ ไปประทับในปราสาท พระสาวกบางรูปอยู่ใน เสนาสนะป่าอันล่งัดเจียบเป็นวัตร จะเข้ามาสู่ที่ ประชุมสงฆ์ก็เฉพาะวันอุโบสถฟังพระปาติโมกข์ เท่านั้น ส่วนพระองค์เองเสียอีกกลับต้องเกี่ยวข้องกับ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ และเดียรถีย์เป็นประจำ (๓๖/๓๒๖)

คงไม่มีพระบรมศาสดาใดอีกแล้วที่ยกย่อง ให้เกียรติศิษย์ ว่ามีความสามารถเท่าเทียมครู และสามารถกระทำในบางสิ่งบางอย่างได้ยิ่งกว่า ครู อย่างที่พระพุทธรองค์ทรงปฏิบัติต่อศิษย์ของ พระองค์ นอกจากนี้ บางครั้งพระพุทธรองค์ก็ทรง แสดงความเป็นกันเองและความใกล้ชิดสนิทสนม กับหมู่พระสาวก โดยทรงเปรียบเทียบพระองค์เป็น ดุจที่คนโตบ้าง เป็นดุจพี่เลี้ยงบ้าง ดังที่ปรากฏใน บางพระสูตร เช่น

ครั้งหนึ่ง ได้ตรัสแก่เจ้าวิญญูชพรหมณ์ว่า การที่พระองค์ทรงทำลายกระเปาะไขคืออวิชาแล้ว ได้ตรัสรู้บุตรธิดามาสมโพธิญาณก่อนใครๆ นั้น ก็เป็นเหมือนลูกไก่ที่แม่ไก่ฟุ่ฟักไขจนได้ที่แล้ว ก็เจาะเปลือกไขออกมาสู่โลกเป็นตัวแรก นับเป็นไก่ตัวที่ ส่วนพระสาวกทั้งหลายที่ได้ทำลายกระเปาะไขคืออวิชาแล้วตรัสรู้ตามนั้น ก็เป็นเหมือนลูกไก่ที่เจาะเปลือกไขตามออกมาทีหลัง นับเป็นไก่ตัวน้อง (u/e)

ในอีกพระสูตรหนึ่ง ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การที่พระองค์ทรงคอยอบรมสั่งสอนภิกษุทั้งหลายนั้น ก็เป็นเหมือนที่เลี้ยงที่คอยดูแลช่วยเหลือเด็กอ่อนที่ยังไม่สามารถช่วยตนเอง ครั้นเด็กนั้นเติบโตใหญ่สามารถดูแลตนเองได้แล้ว พี่เลี้ยงก็ไม่ต้องคอยประคบประหงมเขาอีกต่อไป ภิกษุทั้งหลายก็เช่นเดียวกันควราบใจที่ยังประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้อง ยังไม่เกิดปัญญาในธรรม พระองค์ก็ยังคงทรงคอยติดตามสั่งสอน เมื่อประพฤติปฏิบัติถูกต้อง เกิดปัญญาในธรรมแล้ว พระองค์ก็ไม่จำเป็นต้องคอยติดตามสั่งสอนอีกต่อไป (mb/soc)

พระบุคลิกลักษณะที่นับว่าอัศจรรย์และสำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ บางครั้งพระพุทธองค์ก็ทรงตรัสเตือนเหล่าพระสาวกทั้งหลายว่า ไม่มีใครคิดสงสัยหรือคิดจะลอบสวนความเป็นไปของพระองค์บ้างเลยหรือว่า พระตถาคตตรัสรู้อะไรหรือไม่ พร้อมทั้งทรงแนะนำว่า หากผู้ใดยังไม่มีญาณหยั่งรู้จิตใจของบุคคลอื่น ก็พึงพิจารณา ลอบสวนในสิ่งที่จะพึงรู้เห็นได้ด้วยตาด้วยหู (ud/acc)

พระบุคลิกลักษณะนี้ เท่ากับเป็นการตรัสเตือนเหล่าพุทธสาวกทั้งปวงว่า การเคารพเลื่อมใสบุคคลใดๆ นั้นพึงเคารพเลื่อมใสด้วยสติปัญญา ไม่ควรเคารพเลื่อมใสด้วยความหลงใหล แม้กระทั่งในพระองค์เอง จึงจะได้รับประโยชน์จากการเคารพเลื่อมใสนั้น การที่พระองค์ในฐานะทรงเป็นพระบรมศาสดา หรือเป็นเสมือนบิดาผู้ให้กำเนิดในทางพระศาสนา เปิดโอกาสให้บรรดาสาวกซึ่งเป็นเสมือนลูกๆ ของพระองค์ตรวจลอบพระองค์ได้นั้น นับว่าเป็นหลักการที่วิเศษล้ำมาก สำนับการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ เพราะเป็นหลักการที่แสดงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างโปร่งใสตรงไปตรงมาและสามารถ

ท้วงติงตักเตือนกันได้ทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือผู้ตาม ไม่ว่าจะป็นหัวหน้าหรือลูกน้อง ครูอาจารย์ หรือศิษย์ เพราะการปฏิบัติต่อกันเช่นนี้ แสดงถึงความปรารถนาดีต่อกัน ความมีเมตตาอนุเคราะห์ซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง บุคลิกภาพเช่นนี้หาได้ยากนักหนาในผู้นำหรือครูอาจารย์ทั่วไป จึงนับได้ว่าเป็นพระบุคลิกภาพพิเศษประการหนึ่งของพระพุทธองค์

พระบุคลิกภาพที่พิเศษและสำคัญอีกประการหนึ่งของพระพุทธองค์ที่หาไม่ได้ในศาสดาอื่นๆ ก็คือความเคารพธรรม พระองค์ได้ตรัสเล่าไว้ว่า หลังจากตรัสรู้ใหม่ๆ ขณะที่ประทับอยู่ในที่เงียบสงัดทรงเกิดพระดำริว่า คนที่ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมอยู่เป็นทุกข์ แล้วพระองค์จะพึงสักการะ เคารพ พึ่งพิงใคร เมื่อทรงพิจารณาโดยรอบแล้วก็ไม่ทรงพบว่าใคร ทั้งที่เป็นมนุษย์และเทวดาจะมีคุณธรรม สมบูรณ์ยิ่งไปกว่าพระองค์ พระองค์จึงทรงเห็นว่าพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้วนั่นเองคือสิ่งที่พระองค์พึงสักการะเคารพพึ่งพิงสืบไป (๓๕/๕๓)

พระพุทธพจน์ตรงนี้ให้ความหมายแก่เราว่า มนุษย์เราไม่ว่าระดับใด จะต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างมี

หลักสำหรับเป็นที่ยึดถือ อ้างอิง หรือตัดสินใจ ในการดำเนินกิจกรรมของชีวิตในทุกด้านทุกกรณี เพื่อความถูกต้องสวัสดิ์ของตน ชีวิตที่ดำเนินไปอย่างไร้หลักนั้นทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ชีวิตอนาถา (คือไร้ที่พึ่ง) เป็นชีวิตที่สะเปะสะปะ ลองผิดลองถูกไปเรื่อยๆ ย่อมเป็นชีวิตที่หาความสำเร็จและความสุขได้ยาก ทั้งเป็นชีวิตที่เป็นอันตรายต่อบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้มีชีวิตอยู่อย่างไม่อนาถา คือมีชีวิตอยู่อย่างมีหลักมีที่พึ่ง และหลักหรือที่พึ่งที่ดีที่สุดก็คือธรรม อันหมายถึงความจริงหรือความถูกต้องนั่นเอง พุทธจริยาดังกล่าวนี้อาจแสดงให้เห็นว่า แม้พระพุทธองค์ก็ทรงยึดความจริงหรือความถูกต้องเป็นหลักในการทรงปฏิบัติพุทธกิจทั้งปวง เท่ากับเป็นการปฏิบัติพระองค์เองให้เหล่าพุทธสาวกดูเป็นตัวอย่างว่าการดำเนินชีวิตอย่างมีหลักนั้น คือทำอย่างไร

ความเคารพธรรมของพระพุทธองค์นั้น ทรงแสดงออกให้เป็นที่ปรากฏหลายลักษณะ เป็นต้นว่า ในการแสดงธรรม ก็ทรงแสดงธรรมด้วยความเคารพ กล่าวคือ ไม่ว่าจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุ ภิกษุณี

อุบาสก อุบาสิกา หรือแม้แก่ยากจนคนเรี่ยไร ก็ทรง
แสดงด้วยความเคารพ คือทรงแสดงอย่างครบถ้วน
เรียบร้อยเท่าเทียมกัน ไม่ทรงดูถูกดูแคลนผู้ฟัง

(๓๒/๒๒๒๖)

ครั้งหนึ่ง ในเวลาเย็น พระอานนทกราบทูล
ขอให้เสด็จไปโปรดพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อรัมมกะ ซึ่ง
อาศัยอยู่ในอาศรมไม่ไกลจากบุพพาราม กรุงสาวัตถี
มากนัก พระองค์จึงเสด็จไปที่อาศรมของรัมมกะ
พอถึงชุมประตูด่านนอกของอาศรมนั้น ปรากฏว่า
มีภิกษุหลายรูปกำลังนั่งสนทนาธรรมกันอยู่ในอาศรม
ของรัมมกะ พระพุทธองค์จึงประทับยืนรออยู่ที่
ชุมประตุนั้น จนกระทั่งการสนทนาธรรมของภิกษุ
เหล่านั้นจบลง จึงทรงกระแอมแล้วเคาะประตูอาศรม
ภิกษุเหล่านั้นจึงเปิดประตูรับ พระพุทธองค์จึง
เสด็จเข้าไปในอาศรม (๓๒/๔๓๑-๒)

อีกครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไปที่โรงฉัน
ทรงเห็นพระนันทะกำลังแสดงธรรมอยู่ จึงประทับ
ยืนฟังธรรมกถาอยู่ภายนอกโรงฉันนั้นตลอด ๓ ยาม
คือตลอดคืน เมื่อพระนันทะแสดงธรรมจบแล้ว
ทรงประทานสาธุการ พระเถระจึงได้ทราบว่ พระ

บรมศาสดาเสด็จมา และได้ออกมาถวายบังคมแล้ว
ทูลถามว่า พระองค์เสด็จมาตั้งแต่เมื่อไร ตรัสตอบว่า
มาตั้งแต่เธอเริ่มแสดงธรรม และตรัสว่า ถ้าเธอ
สามารถแสดงธรรมอยู่ได้ตลอดกัปปี เราก็จะฟังยืน
ฟังอยู่ตลอดกัปปี เพราะพระตถาคตทั้งหลายเคารพ
ในธรรม (๓๒/๒๒๒๖)

ความเคารพในธรรมของพระพุทธองค์นั้น
นอกจากจะให้คติแก่เราดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว
พุทธจริยาดังกล่าวนี้อีกให้สติแก่เราอีกว่า สิ่งที่เรา
ต้องการยกย่องเชิดชูให้คนทั่วไปเคารพนับถือ
หากตัวเราเองกลับไม่เคารพนับถือเสียเองแล้ว
ใครที่โหมเฝ้าจะเคารพนับถือ

ในกาลต่อมา เมื่อภิกษุพุทธสาวกมีจำนวน
มากขึ้น กลายเป็นคณะที่ใหญ่ ที่เรียกว่า สงฆ์ และ
เจริญด้วยคุณธรรมสามารถอบรมสั่งสอนซึ่งกันและ
กันได้ และสามารถอบรมสั่งสอนประชาชนได้
พระพุทธองค์ก็ทรงเคารพในสงฆ์ ทรงยกย่องและ
ให้ความสำคัญแก่สงฆ์เท่าเทียมกับพระองค์
ดังเช่นครั้งหนึ่ง พระนางมหาปชาบดีโคตมีมี
พระประสงค์จะถวายผ้าไหมคู่หนึ่ง ซึ่งทรงทอด้วย

พระองค์เองแต่พระพุทธองค์ แต่พระพุทธองค์ได้ตรัส
แนะนำพระนางว่า พระนางจงถวายแต่สงฆ์เถิด
เพราะเมื่อพระนางได้ถวายสงฆ์แล้ว ก็เป็นอันว่า
พระนางได้ทรงบูชาทั้งพระตถาคตและสงฆ์ (๒๓๓/๓๓๑)
แม้การให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร ในเวลาต่อมาก็
ทรงเลิกการอุปสมบทด้วยวิธีอื่น แต่ทรงยกความ
เป็นใหญ่ในการอุปสมบทแก่สงฆ์ คือทรงอนุญาต
ให้สงฆ์ตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไปเท่านั้น เป็นผู้ให้การ
อุปสมบทแก่กุลบุตร วิธีนี้เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม
อุปสมบท (๒/๑๒๑) ดังที่ใ้ใช้กันสืบมาในพระพุทธ-
ศาสนาแคว้นทวารวดีทุกวันนี้

หลักการประกาศพระศาสนา ของพระพุทธเจ้า

